

ESHITISHIDA NUQSON BO'LGAN BOLALAR BILAN KORREKSION ISHLARDA O'YIN TEXNOLOGIYALARI

Toshpulova N.S.

Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: eshitish, nutq o'stirish, ta'lim, metodika, idrok etish, maktabgacha ta'lim, og'zaki-daktil, o'yinlar.

Ключевые слова: слух, речевое развитие, воспитание, методика, восприятие, дошкольное образование, орально-дактиль, игры.

Key words: hearing, speech development, education, methodology, perception, preschool education, oral-dactyl, games.

Jamiyat rivojlanishining zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitida maxsus pedagogika fani va amaliyoti oldida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashning eng maqbul tizimlarini topish vazifasi turibdi. Dolzarb muammo - umumiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirishda qiynalayotgan eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar sonining ko'payishidir. Ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standartini joriy etish doirasida ushbu muammolarni innovatsion texnologiyalar, shu jumladan o'yin texnologiyalari yordamida hal qilish ustuvor vazifadir.

Ilmiy adabiyotlarda ta'lim texnologiyalarining tasnifi amalga oshirildi. Bir nechta yondashuvlar mavjud. Ta'lim texnologiyalarini tasniflashning yondashuvlaridan biri olimlardan N.V.Bordovskaya va A.A.Reanlar ta'lim texnologiyalarining besh turini ajratib ko'rsatishadi: vazifalarga asoslangan, o'yinga asoslangan, kompyuterga asoslangan, interaktiv va trening .

«O'yin pedagogik texnologiyalari» tushunchasi pedagogik jarayonni turli xil pedagogik o'yinlar shaklida tashkil etishning yetarlicha keng usullarini o'z ichiga oladi.

Umuman o'yinlardan farqli o'laroq, pedagogik o'yin muhim xususiyatga ega - aniq belgilangan o'quv maqsadi va mos keladigan pedagogik natija, uni asoslash, aniqlash va kognitiv yo'nalish bilan tavsiflash mumkin.

O'yin texnologiyalari pedagogik texnologiyalarning tarkibiy qismidir. O'quv jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanish muammosi hozirgi kunda ommalashib bormoqda.

L. S. Vigotskiy, A. N. Leontyev, D. B. Elkonin va boshqalar o'yin nazariyasini, uning uslubiy asoslarini ishlab chiqish, uning ijtimoiy mohiyatini oydinlashtirish va maxsus pedagogikada bolalarning rivojlanishidagi ahamiyatini aniqlash bilan shug'ullangan.

Hozirgi vaqtda o'yin texnologiyalari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otmoqda. O'yin texnologiyasini tanlash o'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati ekanligi bilan ajralib turadi. O'yin motivatsiyasi ta'lim motivatsiyasidan ustun turadi, lekin uning asosida maktabda o'qishga tayyorgarlik shakllanadi.

Maxsus pedagogika amaliyotida o'yin texnologiyasidan foydalanishdan maqsad darslarga motivatsiyani oshirish, tuzatish va rivojlantirish ishlarining samaradorligini oshirish va og'zaki muloqotga qiziqishni rivojlantirishdir.

Bog'langan nutqni eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga o'qish va tushunishni o'rgatish keng ma'noda muomalaga o'rgatish demakdir. Mazkur yo'l eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslar tomonidan so'zlashuv nutqdan cheklangan miqdorda foydalanishining kompensatsiya vositasi hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan qanchalik vaqtli maxsus ta'lim jarayegi boshlansa, uning shaxsi va nutqining rivojlanish imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli nutq o'stirish bo'yicha dasturda to'g'ri - bolalarning lugatini onson va tez sur'atlarda boyitish vositasi sifatida hamda tan ma'noda o'qishga o'rgatish sifatida qabul qilinadi. Dastur talablari og'zaki ravishda yoki daktil berilgan bog'langan nutqni tushunishga hamda o'z fikrini ogaki, daktil, yozma revishda bayon etishga o'rgatishdan iboratdir.

Maktabgacha tarbiya muassasa ta'limining ohiriga kelib, bolalar o'zlashtirilgan so'z boyligida va grammatik tushunchalar doirasida, sodda yeyiq gaplardan tuzilgan hikoyani (60-70 tanish so'zlar) tushunishni, uning mazmunini so'z orqali va tasviriy faoliyat vositasida bayon etishi kerak. Shuningdek, bolalar bajargan ishni, idrok etilgan narsani, boshdan kechirgan voqeyani bayon eta olishlari kerak.

Ma'lumki, so'zlashuv nutqni o'stirish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ma'lum vaziyatlarda dialogga o'rgatish bilan cheklanadi. Ya'ni, suhbat «shu yerda» va «hozir» bo'layetgan narsa haqida bo'ladi. Tilchilar bunday holni «so'zlashuv nutq» deb, psixologlar esa vaziyatli (situativ) nutq deb tushunadilar.

Boglanishli nutqni rivojlantirish dasturida sodda yeyiq gaplar vositasida ta'riflangan narsa va hodisalar haqida bayon etilgan matn kontekstlarini tushunish ham nazarda tutiladi.

Topshiriqlarini bajarishga undaydigan so'zlar, atrofdagi narsalarning nomlari-bolalar tomonidan o'zlashtiradigan birinchi so'z va iboralardir. Tekshiruvlarning ko'rsatirishicha, bola tomonidan buyruq maylidagi so'z va gaplarning tushungani, xuddi shu so'zlar yerdamida tuzilgan darak gaplarning tushunganini bildirmaydi. Shu sababli, bolalarga buyruq gapni biror harakatga undov sifatida qabul qilishga o'rgatib, bir vaqtniyag o'zida xuddi shu so'zlardan tuzilgan habar gaplarni idrok etib, tushunishga o'rgatib borish zarur.

O'qigan so'zlar ketida bolalarda muayyan timsollar paydo bo'lishiga, hamda ular o'z fikrlarini bayon etish uchun o'xshash grammatik shakllarni ishlatishiga erishish zarur.

Ta'kidlanganidek, o'qitishning dastlabki bosqichidanoq nutqni, biror hatti-harakatga undov sifatida qabul qilishga o'rgatiladi. Shunday qilib, asta syokin so'z-bola uchun atrofdagi narsalar, ularning sifat va xossalari, bajaradigan hatti-harakatlarni belgilash vositasiga aylanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, eshituvchi bolalar kabi, so'zlashuv turidagi nutq asosida gapirishga o'rgatiladi. Hyetining uchinchi yilida eshituvchi bolada, bevosita so'zlashuv muloqotidan tashqari nutqiy rivojlanishining yana bir manbaasi, ya'ni katta kishilar hikoyasi paydo bo'ladi. Kattalar xikoyasi, bolaning o'raydigan vaziyat va holatlardan chetga olib chiqadi. Kontekstli, ya'ni ma'lum vaziyatdan chetlangan nutqni tushunish uchun muayyan tayyorlov ishning olib borilishi nazarda tutadi. Bolalar bilan maxsus tayyorgarlik ishi olib borilganla, ikki yeshga kelib ular eshitgan nutqni tushunib, eslab qoladi va qayta hikoyalab beradi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib borilgan tadqiqotlarda so'zlashuv nutqning minimumini o'zlashtirgan bolalar uchun ham yuqoridagi hulosalar tegishligini ko'rsatdi.

Idrok etilgan nutqni tushunishi, eslab qolishi, qayta hikoyalashi eshituvchi bolalar nutqning o'sishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Eshitishdan mahrum bo'lgan bola uchun bunday qobiliyat yanada ko'proq ahamiyatga egadir, sababi, so'zlashuv nutqdan foydalanish imkoniyati ularda nihoyatda cheklangan bo'ladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tomonidan nutqni o'zlashtirish xususiyatlarini ham hisobga olish kerak. Eshituvchi bolalar 2,5 yeshda nutqni tushunib, 4-5 yeshga kelib eshitganlarini qayta so'zlab bera oladigan bo'lsa, o'qishni 6-7 yeshdan boshlab o'rganadilar. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim olayetgan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uch

to'la tushunishiga hizmat qiladi. Nutqni gushunish malakasi takomillashishi va tushunayetgan so'zlar doirasi kengayishi bilan passiv nutqdan faol mustaqil nutqqa o'tish yaxshiroq kechadi.

Umumta'lim maktab va maxsus maktab birinchi sinf o'quvchilarining yozma va og'zaki nutqining o'ziga hosliklarini o'rganish yuzasidan o'tkazilgan tadqiqotlar (B.D.Korsunskaya, N.P.Noskova) natijasida qiziqarli ma'lumotlar olingan. o'rganishlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning og'zaki hikoyalari lug'at va mazmun jihatdan kambag'alroq bo'lishini ko'rsatdi.

Eshituvchi bolalarning og'zaki va yozma nutqi o'rtasida katta farq bo'lsa, eshitmaydigan bolalarda bunday tafovut sezilarli bo'lmaydi. Kar bolalarning yozma hikoyalari esa eshituvchi bolalarning matnlaridan yaxshiroq bo'lgan. o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda og'zaki bayon qilish malakasini rivojlantirish uchun ularning yozma ravishda hikoyalab berishni rivojlantirishga doir mashqlar o'tkazish foydalidir. Mashqlar bog'lanishli nutq malakalarini rivojlantirishga hizmat qilib, uni egallanishini osonlashtiradi, bu yo'l maktabgacha yeshdagi bolalar uchun qulaydir. Ta'lim jarayenida yozma va daktil berilgan so'zlarni ishlatilishi, nutqni ko'rib idrok etishga yerdam beradigan hamda og'zaki o'zlashtirilishini osonlashtiradigan yo'llardir.

Shunday qilib, ta'limning birinchi yilidan boshlab bog'lanishli nutqning rivojlantirilishi yozma berilgan sodda yeyiq gapni tushunishga o'rgatishdan boshlanadi. Mazmun bo'yicha bu ish ko'rgazmali idrok etilgan narsalarga yozuvlar yezishdan iborat bo'lib o'qishga o'rgatishning dastlabki bosqichi hisoblanadi hamda nutqiy muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi.

Og'zaki so'zni idrok etilishini cheklangan bir sharoitda - o'qish kuchli ta'lim vositasi bo'lib qoladi. hikoyaning mazmunini, ya'ni undagi so'z va gaplar ma'nosini tushungandagina, o'qish samarali ta'lim berishning vositasi bo'lishi mumkin. Bolalar matn mazmunini tushunmagan holda hikoya qilish, o'qishdan faqat zarar topish mumkin, sababi ular alohida so'z, matn bo'laklarini ma'nosini tushunmagan holda eslab qoladi. Bunday o'qish natijasida kitob bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatmaydi, kitobga, bilim manbaasi sifatida qabul qilinmaydi.

Hikoya mazmuni va ma'nosini tushunishlari uchun, matnni tushunishga hamda so'z bilan ifodalangan narsalarni ko'rgazmali tasavvur qilishga maxsus o'rgatib borish talab etiladi. So'zlar asosida narsalar timsolini ko'ra bilishi, so'zlar vositasida fikrini bayon etishi uchun, o'quvchilar aniq tasavvur eta oladigan so'zlar minimumini egallamogi lozim. Bundan tashqari bolalar nutqning grammatik meyerlarini amaliy qo'llamogi kerak: so'z yasash va

o'zgartirishi, sodda yoyiq gapni tuzishni, so'roq, buyruq, darak gaplarni ajratishni bilmogi kerak.

So'zlashuv nutqirivojlantirish chog'ida bolalar eng ko'p ishlatiladigan, zarur nutqni o'zlashtirish bilan birga ular so'zlar ma'nosini bilib oladilar, luqatini boyitadilar.

Bog'lanishli nutqni tushunish va bayon etishda bolalarni sodda yeyiq gaplarni tushunish va mustaqil ravishda tuzishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Darak matnlarni tuzishga o'rgatishda so'zlarni yasash va o'zgartirish, moslashtirish, matndagi muhim jihatini ajratish, izchillik bilan hikoya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish maqsadida har xil ish turlari qo'llaniladi. Ish turlari barcha o'quv yillarda dastur talablariga muvofiq hamda o'zlashtirish darajasiga ko'ra murakkablashtiriladi.

Korreksion ishlarda yangi texnologiya o'yinlaridan foydalanish. O'yin texnologiyalaridan foydalangan holda tuzatish va rivojlantirish ishlarini bajarish uchun sinfda o'yinchoqlar, didaktik va bosma stol o'yinlari tanlash mumkin.

O'yinchoqlardan foydalanish. O'yinchoqlar darslarda motivatsiya, ko'tarinki vaziyat va kutilmagan lahzani yaratadigan qahramonlar sifatida ishlatiladi. Deyarli har doim bu o'yinchoqlar bolalarni qandaydir o'yin holatiga tushiradi, bu yerda bolalar qahramonlarga yordam berishlari yoki ularni o'ynashga taklif qilishlari, bolalarning o'zlari nima ekanligini o'rgatishlari kerak. Seans oxirida ular yordam uchun ularga minnatdorchilik bildiradilar. Bunday o'yin holati bolalarning axloqiy tuyg'ularini rivojlantiradi.

Syujetli-rolli, hissiy hayajonli o'yinlar davomida kar bola «hayajonli» o'yin harakatlariga javob beradi. Ijobiy javob tabassum, kulgi va ovoqli reaksiyalarning ko'rinishi hisoblanadi.

Boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash uchun rolli o'yinlar qo'llaniladi. So'zlamaydigan bolalarda og'zaki javoblarni uyg'otish uchun bir nechta o'yinchoqlar bilan qandaydir hikoya o'ynaladi va bolalar rolli o'yinga jalb qilinadi. Shunday qilib, onomatopiya va oddiy so'zlardan iborat bo'lishi mumkin bo'lgan qisqa dialoglar mashq qilinadi va siz yangi paydo bo'lgan so'zni o'yinlardan foydalanib, qayta-qayta takrorlashingiz mumkin.

Mening sevimli o'yinchoqlarimdan biri to'p. U dinamik tanaffuslar va didaktik o'yinlar uchun ko'p ishlataman. Tipratikon to'plaridan ham qo'l massaji uchun foydalanaman.

Sinflarning o'yin shakli bolalarni ta'lim faoliyatiga jalb qilish va rag'batlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladigan o'yin motivatsiyasi bilan

yaratilgan. Sinfda o'yin texnikasi va vaziyatlarni amalga oshirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

bolalar uchun o'yin vazifasi shaklida didaktik maqsad qo'yiladi;

ta'lim faoliyati o'yin qoidalariga bo'ysunadi;

uning vositasi sifatida o'quv materialidan foydalaniladi;

o'quv faoliyatiga didaktik vazifani o'yinga aylantiradigan raqobat elementi kiritiladi;

didaktik vazifani muvaffaqiyatli bajarish o'yin natijasi bilan bog'liq.

Korreksion mashg'ulotlar o'yin shaklida o'tkaziladi. Dars boshida didaktik vazifa o'yin shaklida qo'yiladi. Dars davomida qahramonning ko'rsatmasi bo'yicha mashqlarni bajarish orqali bolalar didaktik vazifani bajaradilar. Bolalar ham rol o'ynashi mumkin (hayvonlar, yo'lovchilar, sportchilar va boshqalar). Bolalar topshiriqlarni muvaffaqiyatli bajarganliklari uchun baholanishi va rag'batlantirilishi mumkin.

Didaktik o'yinlar. Ushbu o'yinlar maktabgacha yoshdagi va maktab yoshidagi kar bolalarni o'qitish va tarbiyalash vositasi sifatida keng qo'llaniladi. Bolalarni o'yinga o'ziga xos bo'lgan tarbiyaviy vazifa emas, balki faol bo'lish, o'yin harakatlarini bajarish, natijalarga erishish va g'alaba qozonish imkoniyati jalb qiladi. Biroq, agar o'yin ishtirokchisi o'quv vazifasi bilan belgilanadigan bilim va aqliy operatsiyalarni o'zlashtirmasa, u o'yin harakatlarini muvaffaqiyatli bajara olmaydi yoki natijaga erisha olmaydi.

Ob'ektlar bilan didaktik o'yinlar o'yin materiallari, mazmuni va tashkil etilishi jihatidan juda xilma-xildir.

Quyidagi o'quv materiallaridan foydalaniladi:

- o'yinchoqlar,
- real predmetlar (uy-ro'zg'or buyumlari, asboblari, dekorativ-amaliy san'at asarlari va boshqalar);
- tabiat predmetlari (sabzavotlar, mevalar, konuslar, barglar, urug'lar).

Predmetlar bilan o'yinlar turli xil ta'lim muammolarini hal qilishga imkon beradi:

- Bolalarning bilimlarini kengaytirish va aniqlashtirish;
- aqliy operatsiyalarni rivojlantirish (tahlil, sintez, taqqoslash, farqlash, umumlashtirish, tasniflash),
- Nutqni yaxshilash,
- Barcha ruhiy jarayonlarni rivojlantirish.

Predmetlar bilan o'yinlar orasida alohida o'rinni syujet-didaktik o'yinlar va dramatisatsiya o'yinlari egallaydi, ularda bolalar ma'lum rollarni o'ynaydi, masalan, «Do'kon» kabi o'yinlarda sotuvchi, xaridor. Bunday o'yinlarda sabr-

toqat, matonat, aql-zakovat tarbiyalanadi, bolalarning fazoda mo'ljal olish qobiliyati rivojlanadi.

Endi keng tarqalgan stol o'yinlari ham qoidalarga ega o'yinlardir. Stol ustida o'ynaladigan o'yinlarning mazmuni, o'quv vazifalari va dizayni jihatidan xilma-xildir. Ular bolalarning atrof-olam haqidagi g'oyalarni aniqlashtirish va kengaytirishga, bilimlarni tizimlashtirishga va fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga yordam beradi. Stol o'yinlari turlari: lotto, domino, kesilgan rasmlar, boshqotirmalar, kublar, labirintlar va boshqalar.

Og'zaki o'yinlar o'quv vazifasini hal qilish jarayoni aqliy, g'oyalarga asoslangan va vizualizatsiyaga tayanmasdan amalga oshirilishi bilan ajralib turadi. Shuning uchun so'z o'yinlari asosan o'rta va katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan amalga oshiriladi.

Didaktik o'yin bir nechta tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan o'ziga xos tuzilishga ega. Asosiy komponent didaktik (o'rganish) vazifasidir.

O'yin harakatlari - bu o'yin maqsadlarida bolaning faolligini namoyish qilish usullaridir. Qoidalar - o'yin mazmunini amalga oshirishni ta'minlashi kerak.

O'quv vazifasi, o'yin harakatlari va qoidalari o'rtasida chambarchas bog'liqlik mavjud. O'quv vazifasi o'yin harakatlarini belgilaydi, qoidalar esa o'yin harakatlarini bajarishga va muammoni hal qilishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar darslarda va bolalarning mustaqil faoliyatida qo'llaniladi. Samarali o'qitish vositasi bo'lib, ular darsning ajralmas qismi bo'lishi mumkin, va erta yosh guruhlarida - ta'lim jarayonini tashkil etishning asosiy shakli hisoblanadi.

Didaktik o'yinlar eshitish nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan tuzatish va rivojlantirish ishlarida keng qo'llaniladi.

Nutqiy nafas uchun «Yaproqlar uchmoqda», «Mittens», «Futbol», «Qayiq suzib ketmoqda», «Qor parchalari uchmoqda», «Feyerverklar», «Shamol» o'yinlari qo'llaniladi.

Eshitish idrokini rivojlantirish uchun quyidagi o'yinlar qo'llaniladi: «Qanday tovushlar?», «So'zni top», «Past - baland ovozlari», «Qayerda eshitildi?».

Avtomatlashtirish, tovushni farqlash va uni nutqqa kiritish bo'yicha ishlarni amalga oshirayotganda, ish turli xil bo'lishi va bolani zeriktirmasligi kerak. O'yin motivatsiyasi ijobiy natijaga qiziqish uyg'otadi.

Nutqning psixologik asoslarini rivojlantirish uchun bolalar uchun eng sevimli o'yinlar, ovoz talaffuzini to'g'rilash va lug'atni faollashtirishda «Nima ketdi?», «Nima o'zgardi?», «Eslab qoling va nom bering», «Ajoyib sandiqcha» kabi o'yinlardan foydalaniladi.

Mashg'ulotda turli yoshdagi bolalar bilan tuzatish ishlarining turli sohalarida qo'llaniladigan bosma stol o'yinlari mavjud. Korreksion ishlar ishtirokchilarining tarkibi kengayib, bolalarning ota-onalarini ham qamrab oladi. Ota-onalar uchun tuzatish ishlarida o'yinlardan foydalanish bo'yicha muntazam ravishda maslahatlar o'tkaziladi.

Adabiyotlar:

1. Kasatkina E.I. Maktabgacha yoshdagi bolaning hayotidagi o'yin. - M., 2010 yil.
2. Penkova L.A. Konnova Z.P. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatini rivojlantirish.
3. Nazarova D.A. Maktabgacha yoshdagi zaif eshituvchi bolalar nutqini rivojlantirish: ped.fan.nom. diss. –T..TDPU.
4. Rustamova R. Boshlang'ich sinflarda zaif eshituvchi o'quvchilar nutqining grammatik qurilishini shakllantirish.: ped.fan.nomz. diss. T.: TDPU, 2009.
5. Fayziyeva U. Zaif eshituvchi bolalarni savodga o'rgatishning nazariy asoslari. p.f.n. diss. Toshkent. 1994.
6. Qodirova F.U. Kar va zaif eshituvchi bolalar so'zlashuv nutqini shakllantirish. p.f.n. diss. Toshkent. 1994.
7. Yunusov, M. (2021). Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashning innovatsion ko'rgazmali usullari. Scienceweb academic papers collection.
8. Yunusov, M. (2021). Eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda o'quv faoliyati uchun motivatsiyani oshirish vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Scienceweb academic papers collection.
9. Yunusov, M. (2021). Kar bolalarni o'qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish. Scienceweb academic papers collection.

РЕЗЮМЕ

Ta'lim jarayonida eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun har qanday o'quv materialini so'z bilan tushuntirish ba'zan qiyin kechadi va yangi pedagogik texnologiya imkoniyatlari tufayli bolalar zarur bo'lgan ma'lumotlarni idrok etishlari osonlashadi.

РЕЗЮМЕ

В процессе обучения детям с нарушением слуха порой сложно объяснить на словах какой-либо учебный материал, а благодаря возможностям новых педагогических технологий детям легче воспринимать необходимую информацию.

SUMMARY

In the process of education, it is sometimes difficult for hearing-impaired children to explain any educational material in words, and thanks to the possibilities of new pedagogical technology, it is easier for children to perceive the necessary information.